

A) Pénzügyi szektor alapvetései

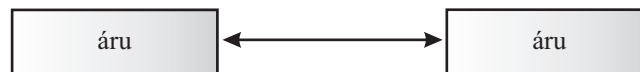
I. A pénz fogalma, fajtái, funkciói. A pénzteremtés mechanizmusa

1. A pénz fogalma, funkciói, fajtái

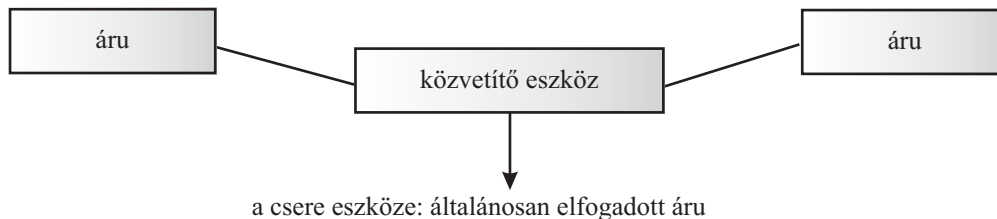
A pénz az árutermelő gazdaságok kategóriája. A cserekereskedelem fejlődésével az áruvilágból fejlődött ki. Történelmi fejlődésünk kezdeti szakaszában gyűjtögető, halászó, vadászó életmódot folytattak az emberek. Amit gyűjtöttek, azt elosztották maguk között. Nem volt csere, így nem volt szükség a cserét lebonyolító eszközre, csereeszközre sem. A társadalmi fejlődéssel együtt járt a munkamegosztás kialakulása. Tökéletesedtek a munkaeszközök. Egy-egy termékből saját és családjuk szükségletét meghaladó mennyiséget tudtak előállítani. A felesleget elcserélték más, nekik szükséges termékre. Az eszközök, termelési tapasztalatok fejlődésének következménye az lett, hogy már tudatosan termelték a szükségleteiket meghaladó felesleget. Eleve cserére termeltek, vagyis kialakult az árutermelés. **Az áru az emberi szükséglet kielégítésére alkalmas termék, amit cserére termelnek.**

Az árucseré megvalósulhat

a) közvetlen módon:

b) közvetett módon:

1. számú ábra: a) Közvetlen árucseré. b) Közvetett árucseré

A közvetlen csere – amikor egy árut egy másik árura cseréltek – nehézkes volt, hiszen sok körülménynek kellett egybeesni ahhoz, hogy a csere megvalósulhasson. Térben és időben is egyezni kellett a cserepartnerek kívánságának az áruban, annak mennyiségében, a csere egyéb feltételeiben. (A primitív kultúrákban árut közvetlenül árura cseréltek. Történelmi fejlődésünk során is voltak olyan időszakok, amikor előtérbe került a közvetlen csere, például a II. világháborút követő infláció időszakában. A modern gazdaságban is előfordul, hogy egy vállalkozás árut ad el áruért. Ezt barterügyletnek nevezzük.)

A munkamegosztás fejlődésével az áruk köre bővült, sokasodott, így szükségszerűen meg kellett jelenniük olyan jószágoknak, amelyek kifejezték a különböző termékek cserearányait, közvetítették azok cseréjét. A közvetítő eszköz megjelenésével a cserefolyamat térben és időben is kettévált. Az eladó pénzért eladta az áruját, majd a kapott pénzen – azonnal vagy később – megvásárolhatta a neki szükséges terméket. Az áruvilágból kiemelkedtek áruk, amelyek az általános egyenértékes szerepét töltötték be.

A pénz az a tárgy, az a jószág, amely – mivel általánosan elfogadják – azonnal felhasználható bármely termék, szolgáltatás megvásárlására, adósság megfizetésére.

Ha a pénz lényegét akarjuk meghatározni, akkor azt mondhatjuk: *pénzről csak akkor beszélhetünk, ha az képes betölteni a pénz funkcióit.*

A pénz funkciói:

- **értékmérő,**
- **forgalmi eszköz,**
- **fizetési eszköz,**
- **kincsgyűjtés, felhalmozás, vagyontartás eszköze.**

Értékmérő funkció: a pénz segítségével tudjuk kifejezni az egyes áruk értékét, válnak összehasonlíthatóvá a különböző áruk. A piac a pénz segítségével hasonlítja össze az árukat, a termelők ráfordításait, teljesítményét, jövedelmét. A termékek árai a pénzen keresztül határozódnak meg. (Az ár a termék értéke pénzben kifejezve.) A pénz az áru értékét a saját értékéhez méri, így alakul ki a cserearány. A pénz értékarányt akkor is képes mérni, ha csak úgynevezett képviselési értéke van (belső érték nélküli pénz).

Forgalmi eszköz-funkció: a pénz alkalmas arra, hogy közvetítse az áruk cseréjét. Az árucseré során a pénz és az áru azonos időben, de ellentétesen mozog. Az áruforgalom bonyolításához a pénznek meghatározott mennyiségben kell rendelkezésre állnia. Ha a szükségesnél kevesebb pénz van forgalomban, az áruk és a szolgáltatások nem tudnak eljutni a termelőtől, szolgáltatótól a fogyasztókhoz. A kínálat meghaladja a keresletet, az áruk, szolgáltatások egy része eladhatatlan lesz. Ha túl sok pénz van forgalomban, akkor a kereslet meghaladja a kínálatot, az árszínvonal emelkedik, s ez inflációhoz vezet.

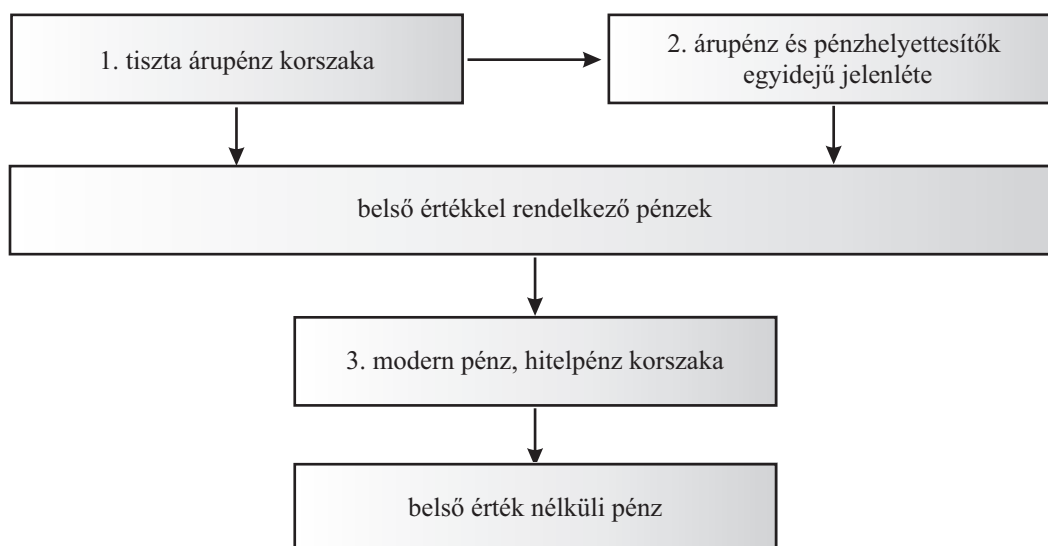
Fizetésieszköz-funkció: az áru és a pénz mozgása elszakad egymástól. A pénz és az áru időben ellentétesen mozog. Az eladó eladja az árut, de annak ellenértékét a vevő csak később fizeti ki. Az eladó hitelező, a vevő adós lesz. A pénz a fizetésieszköz-funkciót tölti be, ha hiteltartozást fizetünk meg, munkabért fizetnek, de akkor is, amikor az árumozgástól teljesen független a pénzáramlás, például adó befizetése az adóhatósághoz, segélyek kifizetése. A pénznek ez a funkciója hozza létre a pénzhelyettesítőket, a hitelpénz különböző formáit.

Kincsgyűjtés-, felhalmozásieszköz-, vagyontartásieszköz-funkció: a pénz alkalmas arra, hogy a felhalmozás, vagyontartás eszköze legyen. A gazdaság szereplőinek vagyona reáljavakból (ingatlanok, gépek stb.), pénzből és más pénzügyi eszközökből (például értékpapírok) tevődik össze. Az aranypénz korszakában kincsgyűjtési funkcióról beszélhetünk. A forgalom számára feleslegessé vált pénz kincsként kicsapódott; ha a forgalom több pénzt igényelt, akkor ez a kincs visszaáramlott a forgalomba. A hitelpénzek megjelenésével ezt a funkciót felhalmozásieszköz-, vagyontartásieszköz-funkciónak nevezhetjük.

A pénzfunkciók között szokták említeni a **világpénzfunkciót** is. Ez azonban nem tekinthető önálló funkciónak. Vannak pénzek, amelyek globálisan, a nemzetközi forgalomban képesek betölteni a már említett pénzfunkciókat.

2. A pénz kialakulása

A pénz történeti fejlődését három fő szakaszra bonthatjuk.

2. számú ábra: A pénz történeti fejlődésének szakaszai

2.1. Az árupénz korszaka

Az *árupénz* az a csereeszköz, amely az áruvilágból emelkedett ki, általánosan elfogadták, általános egyenértékes. Kezdetben sokféle jószág szolgált csereeszközként. A pénz földrészenként, országonként változatos formákban jelent meg. Általában az adott térségben fontos és megbecsült termékek voltak, amelyeket általánosan elfogadtak. (Például marha, dohány, só, gabona, szövet, szerszámok, kikészített és nyersbőrök, toll, szőrmefélék, rézgyűrűk, igazgyöngy, kagylóhéjak, arany, ezüst, olívaolaj.)

Különleges pénzek	
Mexikó	kakaóbab, rézből készült balta
Szudán, ókori Kína	vadból készült ásó
Yap-sziget (Csendes-óceán)	kő (aragonitból)
Sziám (Thaiföld), Kína	kauricsiga
Nigéria	rézgyűrű (manilla)
Santa Cruz-sziget (Csendes-óceán)	vörös toll
Etiópia	kósórúd
Kelet-Afrika	marhacsorda

(Forrás: Joe Cribb: *A pénz*. Park Kiadó, 1991.)

1. számú táblázat: Különleges pénzek

A jószágpenzeknek azonban hátrányos tulajdonságaik is voltak. A terménypenzek a tárolás során tönkrementek, az állatok elhullottak, nem lehetett őket kisebb egységekre bontani, tartósan nem feleltek meg a pénzzel szembeni elvárásoknak. Ezek a tulajdonságok:

tartósság, oszthatóság, egyneműség, általános elfogadás, szállíthatóság, tetszetős külső. Ezért az áruvilágból szükségszerűen kiválasztódtak a fémek, majd a nemesfémek (arany, ezüst, réz), általánossá váltak, és betöltötték a pénz szerepét.

Elsősorban az arany és/vagy az ezüst forgott pénzként. Ha egyidejűleg két különböző fém tölti be a pénz funkcióját, akkor *bimetallizmusról* beszélünk. Az arany és az ezüst egymáshoz viszonyított cserearánya stabil volt, ha változott a cserearány, a jobb pénzt megtakarították, a forgalomban a rossz pénz forgott. (A szakirodalom Gresham-törvényként említi azt a jelenséget, amikor a forgalomból a rossz pénz kiszorítja a jó pénzt.) Ha csak egy áru szolgál pénzként, az arany vagy az ezüst, akkor *monometallizmusról* beszélünk.

A pénzként funkcionáló nemesfémek kezdetben tömb, rúd alakban forogtak, szükség esetén darabolták, később pecséttel látták el a tömböket. Az alkalmazás megkönnyítésére a nemesfémekből érméket készítettek. **A pénzérme meghatározott súlyú, finomságú, közhitelű bélyeggel, verettel ellátott nemesfémdarab.** A megbízhatóság és a hitelesség biztosítása miatt az érmeverésbe az állam is beavatkozott: az érmeverés állami monopólium lett, a pénz pedig törvényes fizetőeszköz.

Az érme névértéke (képviselési értéke) és fémértéke egyenlő volt. A pénzláb fejezte ki, hogy egységnyi pénz hány gramm aranyat tartalmaz. Ez tette összehasonlíthatóvá a különböző pénzrendszerekhez tartozó érméket, az általuk képviselt értéknagyságokat. A pénzlábat, a pénz finomságát az állam szabályozta.

Az idő múlásával azonban az érme névértéke és fémértéke elszakadt egymástól. Ennek okai: az érme a használat során kopott, szándékosan rontották a pénzt, a kisebb kifizetésekhez kisebb értékű fémekből (például réz) készített érméket hoztak forgalomba.

A legelső ismert fémpénzeket a Kr. e. 7. században használták a Lüdiái Királyságban (ma Törökország). Az arany és ezüst ötvözetéből meghatározott súlyú darabokat vertek, az érmékre bélyeget ütöttek, ami a pénz súlyát, ezzel értékét tanúsította.

Hazánkban a pénzverés első emlékei az államalapítás időszakából ismertek. Az első magyar érmepénz Szent István dénárja volt (ezüstpénz), amit a regensburgi (Bajorország) dénárok mintájára vertek.

Fotó: Szent István dénárja

2.2. Árupénz és pénzhelyettesítők egyidejű jelenléte

Az arany- (ezüst-) pénz helyettesítésére szükségszerűen megjelentek a forgalomban a papír anyagú pénzhelyettesítők. Megjelenésüket indokolta a biztonság igénye és a célszerűség:

- a fémpénz szállítása nehézkes és kockázatos volt,
- az aranypénz használat közben kopott, veszített súlyából.

Szükséges volt az arany helyettesítése, mivel a kapitalizálódó gazdaság is egyre több pénzt igényelt:

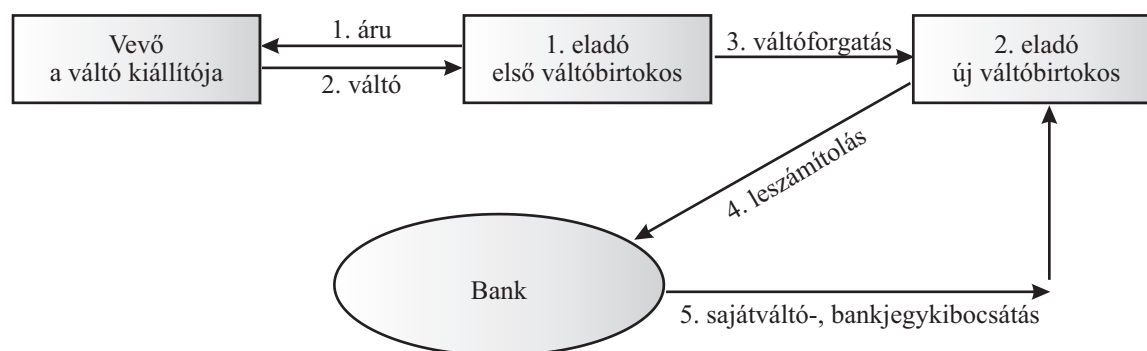
- az áruforgalom állandóan bővült,
- a munkamegosztás fejlődése következtében nőtt a termelőegységek közötti forgalom,
- az áruk több lépcsőn keresztül jutottak el a termelőtől a végső felhasználóig,
- nőtt a foglalkoztatottak száma, és így a fizetendő munkabér.

Mindez azt eredményezte, hogy relatív pénzhiány keletkezett, a forgalom pénzigényét nem tudta követni az arany mennyiség növekedése.

A pénzhelyettesítőknek különböző formái alakultak ki:

- *igazolás letétről:* az érméket letétként a pénzváltóknál, kereskedőknél, aranyműveseknél, bankszerű intézményeknél helyezték el, akik (amelyek) erről elismervényt adtak. Ebben igazolták, hogy mindenkor készek a betétként elhelyezett érméket kifizetni. Ez a fizetési ígéret városról városra, országról országra vándorolt, helyettesítve az érmét. Ez a fizetési ígéret bizonyította, hogy az áru vevője fizetőképes.
- *klasszikus papírpénz:* az arany- (ezüst-) pénz helyettesítésére jelent meg. Kibocsátásában szerepe volt az államnak: az állami kiadások finanszírozására hozták forgalomba. Általános elfogadását állami kényszer biztosította. A forgalomban a papírpénz helyettesíti az aranyat, kibocsátása mindaddig nem okoz inflációt, amíg azt a forgalom növekedése indokolja. Azonban, ha a kibocsátás meghaladja a forgalom pénzszükségletét, a többletpénz inflációt gerjeszt (a kereslet nő – ha az áru kínálat változatlan marad, az árak emelkednek – a pénz egységének vásárlóereje csökken).
- *klasszikus bankjegy:* a bank saját váltója. **A váltó egy későbbi időpontban teljesítendő – törvényes alaki formához kötött – írásbeli fizetési ígéret.** A vevő, az adós akkor bocsátotta ki, amikor nem tudott (vagy nem akart) fizetni az áruért. Ezért írásbeli kötelezettséget vállalt arra, hogy egy későbbi időpontban fizet az eladónak (jogosultnak), vagy felszólított fizetésre egy neki tartozó harmadik személyt. (Előbbi a saját váltó, utóbbi az idegen váltó.) A vevő hitelbe vásárolt, az általa kiállított váltó a *kereskedelmi váltó*. A váltó lényegét tekintve nem pénz, de képes bizonyos pénzfunkciókat betölteni. Az üzleti forgalomban forgatható (továbbadható). Az eladó mással szemben keletkezett tartozását a váltó továbbadásával kifizethette, de ha pénzre volt szüksége, akkor a banknál leszámítoztathatta. Átadta egy bankárnak, aki a kamatokkal csökkentett összeget kifizette a benyújtónak, ezzel a bankárnak keletkezett követelése az eredeti adóssal szemben.

A bankok a leszámított váltók ellenében eleinte készpénzt (aranyat) fizettek ki, majd később átcserélték önmagukra szóló váltóra, ez a *bankár váltója*. A bank saját váltóját szívesebben elfogadták, nagyobb volt iránta a bizalom, így forgalomképesebb volt, mint a kereskedők, termelők váltói. Az elszámolás egyszerűsítése érdekében a bank váltójáról elhagyták a lejárat, a kamat megjelölését, kerek címletekben bocsátották ki.

3. számú ábra: A bankjegykibocsátás folyamata

Kezdetben többféle bankárváltó forgott, később azonban a kormányok a bankjegyeket törvényes fizetési eszközzé nyilvánították. Törvénnyel tették kötelezővé elfogadásukat, szabályozták kibocsátásukat. Létrehozták az ország központi bankját, a jegybankot. Bankjegyet csak a jegybank bocsáthatott ki.

A klasszikus bankjegy olyan hitelpénz volt, ami aranyra átváltható, kibocsátását a forgalom pénzszükséglete szabályozta. A bank árutermelésre, megfelelő árufedezet mellett nyújtott hitelt. Annyi pénzt bocsátott ki, amennyi árut a gazdaságban előállítottak. Az áru értékesítésével az adós a tartozását megfizette a banknak, így a hitel visszafizetésével a hitelpénz is megszűnt. Az aranypénzrendszerben a hitelpénz az aranypénz helyettesítője volt.

Az aranyalapú pénzrendszerek legfontosabb jellemzői:

- az országon belüli pénzforgalomban az arany érme formájában is funkcionált, de mellette pénzhelyettesítők voltak forgalomban, amit a jegybankok kötelesek voltak a felüntetett névértékben aranyérmére vagy súlyaranyra átváltani;
- az arany külföldre való kivitele vagy onnan történő behozatala korlátlan volt;
- a pénzhelyettesítők nemzetközi forgalma is megengedett volt;
- a nemzeti pénzek átváltása az aranytartalom alapján történt (a nemzeti pénzegységek az arany meghatározott súlyegységével voltak egyenlők).

2.3. A modern pénz, hitelpénz megjelenése

A pénzrendszer szükségszerűen elszakadt az aranytól, mivel a növekvő forgalom egyre több pénzt igényelt. Az egyre növekvő állami kiadások miatt egyre több pénzre volt szükség, amit a jegybankok az államnak nyújtott hitellel finanszíroztak. (Az állam hiteligenye döntően fogyasztó jellegű: állami apparátus fenntartása, hadikiadások stb. Ha az áruforgalom igényét meghaladó pénzmennyiség kerül a forgalomba, akkor zavarok keletkeznek a pénzforgalom egyensúlyában.) A pénzhelyettesítők mennyisége egyre inkább elszakadt az aranyfedezettől, ezért meg kellett szüntetni a bankjegyek aranyra történő beváltását.

Azzal, hogy a pénzhelyettesítőt nem lehetett a belföldi forgalomban aranypénzre átváltani, lényegében megszűnt az aranypénzrendszer is.

Az aranypénzrendszer megszűnése országonként eltérő időben és eltérő módon ment végbe. A felbomlás folyamata az I. világháború után kezdődött, és körülbelül az 1929–33-as világgazdasági válságot követő években zárult le. A teljes elszakadást az aranytól az amerikai dollár (USD) 1976-os demonetizálása (az aranyra való beváltás megszüntetése) jelentette.

Az aranypénzrendszer megszűnésével elvesztették funkciójukat a pénzhelyettesítők, a *pénzhelyettesítő lett a pénz.*

A modern pénz, a hitelpénz olyan bankpasszíva, amely képes betölteni a pénz funkcióit. Ennek a pénznek már nincs belső értéke, de rendelkezik a pénz lényeges tulajdonságaival. Lebonyolítja az áruk, szolgáltatások forgalmát, kifejezi az áruk cserearányát, betölti a fizetési eszköz és felhalmozási eszköz funkcióját. *A modern pénz főbb jellemzőit tartalmazza a 2. számú táblázat:*

A modern pénz főbb jellemzői	
Megjelenési formája:	bankszámlapénz és készpénz: bankjegy és érme, elektronikus pénz (e-money).
A pénzteremtés alapvető módjai:	hitelnyújtás (közvetlen hitelnyújtás, hitelviszonyt megtestesítő értékpapír vásárlása) és külföldi fizetőeszköz (valuta, deviza) vásárlása.
A pénz megsemmisülésének módjai:	hitel visszafizetése és külföldi fizetőeszköz eladása.
Ki teremtette a pénzt?	Jegybank által teremtett pénz: jegybankpénz és kereskedelmi bank által teremtett pénz: kereskedelmibank-pénz.
Milyen pénzt teremthet?	Jegybank: bankszámlapénzt és készpénzt, kereskedelmi bank: bankszámlapénzt.

2. számú táblázat: A modern pénz főbb jellemzői

A gazdálkodó szervezetek működésükhöz szükséges pénzeiket a banknál folyószámla-betétként helyezik el. Mivel a bankok sok ezer gazdálkodó szervezet pénzét kezelik, a kifizetési megbízások teljesítéséhez nincs szükség készpénzre. A tartozások, követelések rendezése egyszerű könyvviteli művelettel (terheléssel és jóváírással) megoldható. Az adós számláját a kifizetendő összeggel megterheli a bank (levonja a követeléséből), a jogosult számláján pedig jóváírja az összeget (növelve a követelését).

A bankszámlapénz a gazdálkodó szervezetek bankkal szembeni látra szóló követelése.

A készpénz a bankjegy és az érme. A bankjegyek különleges papírból készülnek. Gyakran vízjelet és biztonsági szálát is tartalmaznak, hogy megnehezítsék a hamisításukat.

Az érmék különböző fémötvözetek, amelyek alkalmasak a tartós használatra.

Az elektronikus pénz (e-money) készpénz átvétele, illetve számlapénz átutalása ellenében kibocsátott, elektronikus pénzeszközön tárolt pénzürték, amelyet elektronikus fizetés céljából a kibocsátón kívül más (pl. kereskedő) is elfogad. (Olyan készpénz-helyettesítő fizetési eszköz – értéktároló kártya, számítógépmemória –, amely az elektronikus pénz tárolására szolgál és amellyel az ügyfél közvetlenül végezhet fizetési műveleteket.)

Az utóbbi évszázad hazai készpénzkibocsátásának főbb állomásait mutatja be a 3. számú táblázat:

Év	Pénznem	Egyéb megjegyzés
1892.	korona, váltópénze: fillér	aranypénz (1 kg arany = 3280 korona)
1925.	pengő, váltópénze: fillér	1 kg színarany = 3800 pengő a II. világháború után a világ eddigi legnagyobb pénzromlása (milpengő, bilpengő, adópengő) jellemezte
1946.	forint, váltópénze: fillér	1 forint = 0,07575 gr arany 1949-ig Kossuth-címer 1957-ig Rákosi-címer 1990-ig Kádár-címer 1990-től új köztársasági címer

3. számú táblázat: A hazai készpénzkibocsátás főbb állomásai

Keressen más inflációs pénzeket!

A forintbankjegyek címleteinek forgalomba hozatalát mutatja be a 4. számú táblázat:

Év	Címlet (Ft)
1946.	10, 20, 100
1951.	50
1970.	500
1983.	1 000
1991.	5 000
1997.	10 000
1998.	200, 500, 2 000
1999.	5 000
2001.	20 000

4. számú táblázat: A forintbankjegyek címleteinek forgalombahozatala

Gyűjtsön össze minél több képet, leírást a táblázatban lévő bankjegyekről!

A mai kor követelményeinek megfelelő, fejlett technológiával, korszerű anyagokból előállított érméket 1993-tól, a bankjegyeket 2007-től vezették be.

Melyik bankjegyük a legszebb?

3. A jegybank és a kereskedelmi bankok pénzteremtő tevékenysége

Mint láttuk, a modern pénz teremtésének alapvetően két módja van: a hitelnyújtással, és a külföldi deviza, valuta vásárlásával történő pénzteremtés. A bankrendszer felépítésétől függetlenül (egyszintű vagy kétszintű bankrendszer) e két módon valósul meg a pénzteremtés. Mint már említettük, a jegybank készpénzt is teremthet (ez a jegybank kizárólagos joga, monopóliuma), a kereskedelmi bankok viszont csak számlapénzt.

Egy egyszerű példán keresztül nézzük meg a kereskedelmi bank pénzteremtését hitelnyújtással (kétszintű bankrendszerben)!

Feltételezzük, hogy az *A* és *B* cég bankszámlája ugyanannál a banknál van. Az *A* cégnek 1000 egység tartozása keletkezik a *B* céggel szemben, de nincs pénze, hitelt kér bankjától. A hitel nyújtásával a bank kereskedelmi-bank-pénzt teremtett, amit az *A* cég felhasználhat a *B* céggel szembeni tartozása rendezésére. Ez a pénz mindaddig létezik, amíg az *A* cég a hiteltartozását vissza nem fizeti.

A bank egyszerűsített mérlegében a művelet így jelenik meg:

a) hitel nyújtása:

Eszközök		Források	
Hitelkövetelés az <i>A</i> céggel szemben	1000	az <i>A</i> cég betéte	1000

b) átutalási megbízás teljesítése:

Eszközök		Források	
Hitelkövetelés az <i>A</i> céggel szemben	1000	az <i>A</i> cég betéte	-1000
		a <i>B</i> cég betéte	+1000

A kereskedelmi bank által teremtett pénzt azonban csak a kereskedelmi bank ügyfélkörén belül lehet tartozások rendezésére felhasználni. A más banknál lévő számlára történő átutaláshoz már jegybankpénzre van szükség. (A bankok számláját a jegybank vezeti.) Tehát csak akkor tud eleget tenni a megbízásnak, ha van a jegybanknál betéte.

Tételezzük fel, hogy a *B* cég számlája egy másik kereskedelmi banknál van. A bankok mérlege a következő képet mutatja az átutalási megbízás teljesítése után:

Az <i>A</i> cég bankja			
Eszközök		Források	
Jegybanki betét	-1000	az <i>A</i> cég betéte	-1000

A jegybank			
Eszközök		Források	
		az <i>A</i> cég bankjának betéte	-1000
		a <i>B</i> cég bankjának betéte	+1000

Az <i>B</i> cég bankja			
Eszközök		Források	
Jegybanki betét	+1000	az <i>B</i> cég betéte	+1000

Az egyszerűsített sémából is láthatjuk, hogy a pénzmennyiség nem változott, csak más cégnél jelent meg. A hitelnyújtással teremtett pénz megszűnéséhez az kell, hogy az *A* cég visszafizesse a felvett hitelt. Ezzel csökken a bank hitelkövetelése, de az *A* cég betéte is, és ezzel a forgalomban lévő pénzmennyiség is.

A pénzteremtés a bankrendszer egészében megy végbe. Felmerülhet a kérdés, hogy mennyi pénzt teremthetnek a bankok? A kérdésre a választ a pénz forgalmi eszköz-funkcióját vizsgálva adhatjuk meg. Az áruforgalom pénzigényének meg kell egyeznie a forgalom lebonyolításához szükséges pénzmennyiséggel:

$$M \cdot V = Q \cdot P$$

ahol: M = pénzállomány, egy adott időszakban a gazdaság pénzkínálata;
 V = a pénz forgási sebessége, a pénzállomány körforgását mérő mutató;
 Q = a forgalomban megjelenő terméktömeg (bruttó hazai termék);
 P = árszínvonal.

A pénzügyi multiplikátor (a kötelező tartalékráta reciproka) mutatja meg, hogy egységnyi jegybankpénz ellenében hány egységnyi kereskedelmibank-pénz teremthető.

A pénzteremtés a bankok és az ügyfelek együttes akaratából valósul meg. Az ügyfeleknek a bankban számlán kell elhelyezni a pénzüket ahhoz, hogy a bank forrást szerezzen és pénzt teremthessen.

A pénzteremtés lehetőségét befolyásolja:

- a bankban elhelyezett folyószámlabetétek állománya,
- a bankok részére előírt kötelező tartalék nagysága (erről a későbbiekben lesz szó),
- a készpénzfelvételek gyakorisága, nagysága.

Bővül a pénzteremtés lehetősége, ha csökken a kötelező tartalékráta, ha nő a látra szóló betétek nagysága, ha a fizetési forgalom nagyobb része készpénz nélküli fizetési forgalommal bonyolódik le.

A modern pénzt bankpasszívaként értelmeztük. A pénztömeg (M) az ország bankrendszerének passzívait foglalja magában. Ez a pénztömeg a pénzforgalomban betöltött szerep alapján többféleképpen értelmezhető.

Megkülönböztetünk:

- M_0 pénztömeget (más elnevezéssel: monetáris bázis, nagy erejű pénz), tartalma: készpénz + jegybanki számlapénz;
- M_1 (szűkebb értelemben vett pénztömeg, tranzakciós pénz vagy másképpen forgalomban lévő pénz), tartalma: bankon kívüli készpénzmennyiség + látra szóló betétek;
- M_2 tágan értelmezett pénztömeg (kvázi pénz), tartalma: M_1 + határidős betétek.

(A pénztömeg legtágabb értelmezésében megjelenik az M_3 és az M_4 pénztömeg is, melyek tartalmazzák az M_2 pénztömeget és az értékpapírokat is.)

4. A fejezet fontosabb fogalmai

pénz – pénzhelyettesítő – számlapénz – klasszikus bankjegy
hitelpénz – jegybankpénz – kereskedelmibank-pénz – pénzállomány

5. Feladatok

1. A hazai pénzrendszer történeti fejlődésében különleges pénzfogalmakkal találkozhatunk. Keresse meg az alábbi pénzfogalmak magyarátát: obulus; bankócdula; fehérpénz; vaspénz; adópengő; takarékkorona; hadikölcsönkötvény!
2. Vizsgálja meg, milyen biztonsági jeleket lehet felfedezni a mai magyar bankjegyeken!
3. Mutasson be egy kiválasztott címletű bankjegyet és érmét (szín, méret, grafika, súly, biztonsági jelzések stb.)!
4. Keressen pénzzel kapcsolatos közmondásokat!
5. Keressen olyan irodalmi, zenei alkotásokat, melyek a pénzről szólnak, központi témájuk a pénz!

II. A gazdaságpolitika, a pénzügypolitika

1. A gazdaságpolitika

Egy ország gazdaságpolitikáját az államnak, illetve kormányának a gazdaság fejlesztésére vonatkozó elképzelései és az ezek megvalósítására hozott intézkedései, a megvalósítást szolgáló eszközök jelentik.

A modern piacgazdaságokban a termelés és a fogyasztás szervezésében a piaci elemek és az állami szabályozás elemei keverednek.

A piacgazdaság olyan magángazdaság, ahol a gazdaság szereplői és a gazdasági folyamatok a piacon, a piac törvényei szerint kapcsolódnak egymáshoz.

Az áru- és pénzviszonyok, a kereslet-kínálat alapvetően meghatározzák a gazdaság működését. A gazdasági növekedés hajtómotorja a magánkezdemenyezés, a verseny. A vállalkozások mozgatórugója a profit és az üzleti kockázat. A gazdasági élet szereplői szabadon, saját felelősségükre és kockázatukra határoznak a termelésről, az elosztásról, a fogyasztásról. Döntéseiket a piaci verseny és az árak közvetítésével hozzák meg. Az állam a társadalmi hasznosság, a köz érdekében avatkozik be a gazdaságba, ha kell, akkor a magánérdekkel szemben is.

A gazdaságpolitikával az állam tudatosan beavatkozik a gazdasági élet természetes folyamataiba. *A beavatkozás célja:*

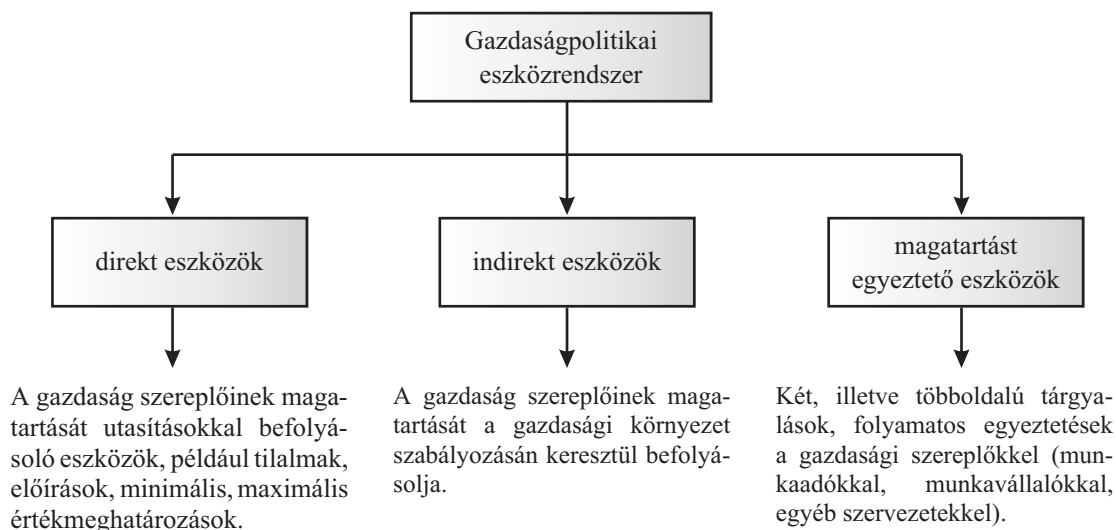
- a társadalmi szükségletek mind magasabb szintű kielégítése, a társadalmi jólét növe-
lése,
- a gazdasági növekedés elősegítése,
- a gazdasági stabilitás biztosítása,
- a hatékonyság növelése,
- a gazdaság modernizálása,
- a társadalomban meglévő jövedelemegyenlőtlenségek csökkentése.

A gazdaságpolitika funkciói a következők:

- *A társadalmi, jogi keretek biztosítása.* A törvények alkotásával, a szabályok előírásával meghatározza a gazdaság működésének jogi kereteit, általános szabályait. (Ennek keretében védi az állampolgárok életét és vagyonát, a tulajdont. Biztosítja a piaci verseny tisztaságát, szabadságát. Stabil pénz- és valutarendszerrel szavatolja a versenykapcsolatok megbízhatóságát, a hosszú távú döntéseket stb.)
- *A tisztességes verseny biztosítása.* Az állami beavatkozás biztosítja a verseny tisztaságát, megakadályozza a fogyasztói döntések tisztességtelen befolyásolását, a versenyt korlátozó megállapodásokat. Fellép a gazdasági erőfölénnyel való visszaéléssel szemben. Ellenőrzi a vállalati összefonódásokat.
- *A jövedelmek újraelosztása (redisztribúció).* Az állam – a hatékonyságot és méltányosságot figyelembe véve – az adózással jövedelmeket von el, amit újra eloszt a piac által kialakított igazságtalan jövedelemkülönbségek enyhítése érdekében.
- *Erőforrások átcsoportosítása (allokáció).* A termelési erőforrások piaci mechanizmusok által kialakított elosztásának korrekciójára irányuló tevékenység.

- *Stabilitás biztosítása.* Társadalmi szinten a gazdasági stabilitás biztosítása érdekében az állam szabályozza az összkeresletet, a beruházások, a fogyasztás arányát. Rövid távon a gazdaság túlzott kilengéseit igyekeznek fékezni, hosszú távon kiegyensúlyozott gazdasági növekedést, magas foglalkoztatottságot, stabil árszínvonalat kíván elérni.

A gazdaságpolitika eszközeit mutatja be az 4. számú ábra:

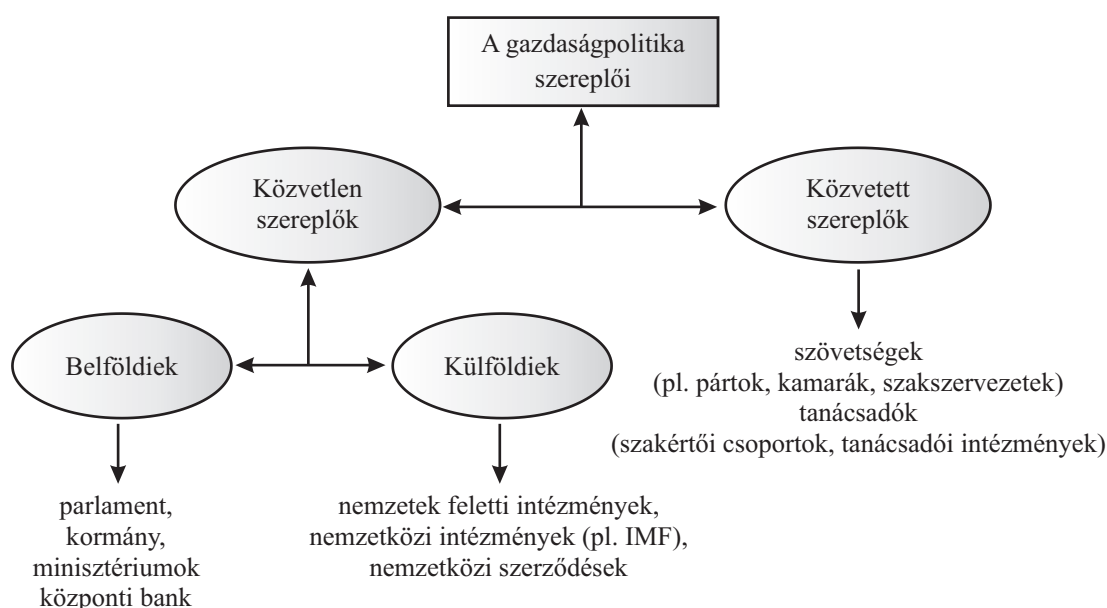

4. számú ábra: A gazdaságpolitika eszközei

Gyűjtsön példákat a gazdaságpolitika eszközeihez!

A gazdaság minden olyan alanyát, aki/amely a megvalósítandó célok, az alkalmazott eszközök közötti választásra és az eszközök működtetésére befolyást gyakorolhat, a gazdaságpolitika szereplőjének nevezük.

5. számú ábra: A gazdaságpolitika szereplői

Az ábra segítségével próbálja meghatározni a gazdaságpolitika egyes szereplőinek feladatait!

A gazdaságpolitika lehetséges irányai:

- *expanzív*, a makrogazdasági keresletet, kínálatot, a gazdasági növekedést ösztönző gazdaságpolitika, valamint
- *restriktív*, a makrogazdasági keresletet, kínálatot, a gazdasági növekedést korlátozó gazdaságpolitika.

A gazdaságpolitika jellege, tartalma, formái, eszközszerrendszere a konkrét társadalmi, politikai rendszer függvénye. Jelentősen befolyásolja az ország kormányának ideológiai irányultsága. Más célokat, módszereket, eszközöket tart fontosnak egy konzervatív, mást egy liberális és mást egy szocialista ideológiát követő kormány. A gazdaság mindenkor állapottának megfelelően a gazdaságpolitika céljai közül egy-egy célt kiemelhetnek, ez prioritást (elsőbbséget) kaphat a többi rovására. A gazdaságpolitikai célok között szoros a kapcsolat, az egyik változása maga után vonja a másik változását is.

Például a gazdasági növekedés hat a külkereskedelmi mérlegre. Hatása annál erősebb, minél nagyobb a termelés importigényessége, az export aránya az össztermelésben. Az infláció növekedését kiváltó gazdaságpolitikai döntésnél számolni kell azzal, hogy ez maga után vonja a költségvetési deficit (hiány) növekedését is, ami tovább növelheti az inflációt.

Attól függően, hogy milyen *gazdaságpolitikai cél* kap elsőbbséget, beszélhetünk

- *válságkezelő*,
  - *antiinflációs*,
  - *növekedésorientált*,
  - *stabilizációs*
- gazdaságpolitikáról.

A gazdaságpolitikán belül önállóan is elkülöníthetünk egyes *részterületeket*. Így beszélhetünk *pénzügyi, struktúra-, foglalkoztatás-, jövedelem-, külgazdasági, agrár-, szociál-* stb. politikáról.

A 2008–2009-es évek magyarországi gazdaságpolitikájában a kiemelt cél a válságkezelés, összhangban a globális világgazdasági válsággal. Ez a gazdasági világválság a globális pénzügyi válságból indult ki. Ennek közvetlen előzménye az Amerikai Egyesült Államokban az ingatlan- és a bankszektort érintő válság (amit jelzáloghitel-válságnak emlegetnek), ami nem csak az amerikai gazdaság visszaesését eredményezte. Hatással volt az egész világgazdaságra. A pénzügyi válság főbb jellemzői: jelentősen megnőtt a hitelállomány – olcsó lett a hitel – a bankok egymással versengve, egyre kockázatosabb hitelt folyósítottak – az USA gazdasága lassult – több ingatlaniroda, jelzáloghitelezéssel foglalkozó bank csődközeli állapotba került, illetve csődbe is ment. A bankcsődök kedvezőtlenül hatottak a fogyasztásra (Amerikában jelentős a hitelből finanszírozott fogyasztás aránya) – a fogyasztás csökkenése maga után vonta a termelés csökkenését – gyárakat zártak be – ennek hatására nőtt a munkanélküliség – mindez a gazdasági visszaeséshez vezetett. A pénzügyi válság átterjedt a reálgazdaságra is.

A válság legfontosabb jelei a magyar gazdaságban:

- a növekedési ráta (a GDP növekedési üteme) lassult,
- a beruházások volumene csökkent,
- a háztartások fogyasztási kiadásainak növekedési üteme folyamatosan csökkent,
- a belföldi kereslet szűkült,
- az államadósság növekedett.

A válság kezelése érdekében a kormányok próbáltak összefogni, illetve nemzeti hatáskörben intézkedtek.

A magyar kormány nemzetközi pénzügyi szervezetek segítségét vette igénybe és válságkezelő intézkedéseket tett, például:

- uniós források bevonásával kis- és középvállalkozások hitelezésére indított program,
- garanciavállalás bővítése,
- munkahelyteremtés, -megtartás támogatása,
- államháztartási kiadások csökkentése stb.

2. A pénzügyi politika, pénzpolitika

A pénzügyi politika azoknak a felső szintű döntéseknek, intézkedéseknek az összessége, amelyek meghatározzák a pénzmozgások és pénzkapcsolatok szabályozásának konkrét céljait és eszközeit, intézményrendszerét.

A piacgazdaságokban a tőke- és pénzpiac szerepe jelentős. A pénzmozgások követik a termelői folyamatokat, átszövik a gazdaság egészét. A termelés, az elosztás és a fogyasztás a pénz segítségével bonyolódik le, ezért a pénzpolitikai eszközök a gazdasági folyamatok állami befolyásolásának elsődleges eszközei. A pénzügypolitika a gazdaságpolitika része, eszköztárával segíti a gazdaságpolitika megvalósítását.

A pénzügypolitika fő céljai egybeesnek a gazdaságpolitika céljaival:

- gazdasági növekedés elősegítése,
- külgazdasági egyensúly fenntartása,
- árstabilitás,
- költségvetési pénzügyi egyensúly megteremtése,
- segíteni a gazdasági szerkezet átalakítását stb.

A pénzügyi politika feladata a pénzügyi egyensúly megteremtése. **Pénzügyi egyensúlyon az árualap és vásárlóerő, a nemzetközi bevételek és fizetési kötelezettségek, az államháztartási bevételek és kiadások egyensúlyát értjük.**

A pénzügyi politika fő részterületei:

- monetáris politika,
- költségvetési (fiskális) politika,
- devizapolitika.

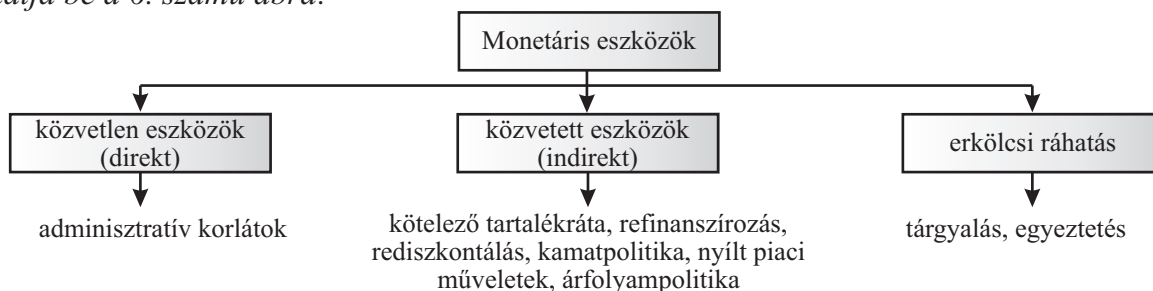
A *monetáris politika* a gazdaság pénzmennyiségen keresztüli szabályozását, a pénzkínálat befolyásolását jelenti. (A monetáris szó jelentése: pénzügyi, pénzértékkel kapcsolatos.) A pénzkínálaton, a kamatszabályozáson keresztül befolyásolja a gazdaság szereplőinek magatartását a gazdaságpolitikai célok elérése érdekében.

A monetáris politika intézményrendszere:

- legfontosabb szereplője a jegybank, a központi bank, amely monetáris hatóságként működik,
- monetáris intézmények (bankok, melyek tevékenységükkel közvetítik a monetáris szabályokat a gazdaság szereplői számára),
- nem monetáris intézmények: a többi pénzügyi tevékenységet folytató intézmény.

A jegybank elsődleges célja és feladata az árstabilitás elérése és fenntartása, a pénzügyi rendszer stabilitásának védelme. **Árstabilitásról akkor beszélhetünk, ha az átlagos árszínvonal-emelkedés, az infláció stabilan és tartósan alacsony szinten marad.**

A monetáris politika eszköztárát – melyek egyében a jegybanki rányítás eszközei is – mutatja be a 6. számú ábra:

6. számú ábra: A monetáris politika eszköztára

Mit tanult közgazdaságtanból a monetáris eszközökről?

A *direkt eszközök* alkalmazásával a központi monetáris hatóság közvetlenül befolyásolja a pénzkínálatot. Ezek az eszközök például a kamatmaximum, hitelplafon előírása, kötelező előírások alkalmazása.

Az *indirekt eszközök* a hitelintézetek pénzteremtési lehetőségének, jövedelmének befolyásolásán keresztül hatnak a pénztömegre. A hitelnyújtás feltételeinek szabályozásával a jegybank befolyásolni tudja a hitelintézetek hitelnyújtási lehetőségeit, ezáltal a forgalomba kerülő pénzmennyiséget. Például a jegybanki kamat csökkentése vagy növelése, a váltó viszontleszámítolása, állami értékpapírok vétele és eladása, a hitelintézetek jegybanknál lévő tartalékának változtatása.

A *költségvetési politika* a kormányzati kiadások és az adózás szabályozásán keresztül befolyásolja a gazdasági folyamatokat. *Elsődleges céljai:*

- kiegyensúlyozott gazdasági növekedés biztosítása,
- a gazdaság ciklikus jellegű változásából adódó negatív hatások fékezése,
- a szűkösen rendelkezésre álló erőforrások optimális elosztásának biztosítása,
- a piacon kialakult igazságtalan jövedelem- és vagyoni különbségek korrekciója, az esélyegyenlőség megteremtése.

A költségvetés az állam pénzügyi terve. Ebben évente megtervezik az állam bevételeit és kiadásait: azt, hogy az állam milyen forrásokból, mekkora jövedelmekre tesz szert, és az így központosított jövedelmeket mire fordítja.

A költségvetési politika eszközei:

- *bevételi politika* (költségvetési bevételek),
- *kiadási politika* (költségvetési kiadások),
- tényleges kiadásokkal és bevételekkel nem járó költségvetési eszközök (állami garanciavállalás, adminisztratív szabályozás stb.).

A költségvetési bevételek főbb jogcímei: adó-, illeték- és járulékbévételek, nem adójellegű bevételek (bírságok, díjbevételek), tőkebevételek, az államháztartás alrendszerének befizetései, nemzetközi pénzügyi kapcsolatokról származó bevételek, egyéb bevételek.

A költségvetési kiadások főbb jogcímei: gazdálkodó szervek támogatása, állami felhalmozások kiadásai, az államháztartás alrendszerének támogatása, az állami adósságszolgálatlaltal kapcsolatos kiadások, nemzetközi pénzügyi kapcsolatokkal kapcsolatos kiadások, egyéb kiadások.

A *devizapolitika* a nemzetközi fizetésekkel kapcsolatos politika. Feladata az országok közötti pénzmozgások szabályozása. A külkereskedelem, a nemzetközi kapcsolatok szabályozásának, a devizával, valutával való gazdálkodásnak az eszköztárát és módszereit összeíti, és hozza összhangba a pénzügypolitika többi területével. **(A valuta valamely ország törvényes fizetőeszköze más országok forgalmában. A deviza valamely valutára szóló követelés.)**

A devizapolitika legfontosabb *részterületei:*

- *a nemzetközi pénzforgalom szabályozása,*
- *az árfolyam-politika,*
- *a fizetésimérleg-politika.*

A devizapolitika egy ország gazdaságpolitikájában attól függően kap kisebb vagy nagyobb hangsúlyt, hogy az ország gazdaságában milyen szerepe van a nemzetközi kapcsolatoknak, a külkereskedelemnek. Az ország milyen nemzetközi kötelezettségeket vállal. Mennyire stabil valutájának árfolyama, milyen a devizagazdálkodási rendszere. Önálló pénzügypolitikai részterületként általában azokban az országokban jelenik meg, amelyeknek a devizagazdálkodási rendszere kötött. (A nemzetközi fizetési kapcsolatokat szigorú előírások szabályozzák, erős az állami ellenőrzés.)